

IRODALOM

KÖNYVEK

MONNIER, ALAIN: *Démographie contemporaine de l'Europe. Evolutions, tendances, défis.* (Európa demográfiai helyzete. Átalakulások, tendenciák, kihívások.) Armand Colin, Párizs, 2006. 416 p.

Egyedi vállalkozásba fogott a francia kutató: összefoglalni az utóbbi 50 év demográfiai eseményeit a célból, hogy elősegítse a jelenlegi európai demográfiai helyzet, az előre megjósolható tendenciák és ezek társadalmi-gazdasági hatásainak megértését.

Az elemzés a második világháború végén kezdődik, kronológiai sorrendben halad, és kitér az összes fontos demográfiai tényezőre: születésre, termékenységre, halálózásra, vándorlásra, valamint azokra, amelyek az előbbiekkal összefüggésbe hozhatóak: a családalapítás változásai, az abortusz és a válás jogi szabályozása vagy a munkaerőpiac helyzete.

Földrajzilag a tanulmány egész Európát magában foglalja, beleértve Oroszországot. Kettéválasztja a földrészt a klasszikus keleti és nyugati részre, majd e két csoporton belül további felosztásokat alkalmaz a célból, hogy minden országot a hozzá fejlődésben legközelebb álló államokkal tudja összehasonlítani. Így a keleti rész Közép- és Kelet-Európára tagolódik, melyből az első a volt szocialista országokat öleli fel: Magyarországot, a volt NDK-t, Lengyelországot, a volt Csehszlovákiát, Romániát, Bulgáriát, Albániát és a volt Jugoszláviát. A második a szovjet utódállamokból áll: Oroszországból, a balti országokból, Ukrajnából, Fehéroroszországból és Moldáviából. A nyugati terület három részre tagolódik: Észak-Európára (Dánia, Finnország, Norvégia és Svédország), Nyugat-Európára (Ausztria, Németország, a Benelux-államok, Franciaország, Svájc és az Egyesült Királyság) és Dél-Európára (Görögország, Olaszország, Spanyolország és Portugália).

Időben három síkra osztotta a szerző a vizsgálni kívánt mintegy 50 évet.

Az 1945–1970-ig terjedő időszakot a háború utáni újjáépítés és gazdasági fejlődés jellemezte Nyugaton, míg Keleten ekkor konszolidálódott a szocialista rendszer. Itt ekkor még a hagyományos házassági és családalapítási szokások uralkodtak, miközben a nyugati részen a változás jelei már feltűntek a '60-as években, de közvetlenül a háború után itt is még a tradicionálisnak mondott normák maradtak érvényben: a házasság mint egyetlen legális együttélési forma, a gyermekek házasságon belüli születése és a válás elítélése. Ebben a periódusban játszódott le a nyugat- és észak-európai országokban a baby-boom, mely során az 1910 és 1930 között született nőknek átlagosan 2,5–2,7 gyermekük született. Ennek magyarázata elsősorban az, hogy az anyák – a korábbi generációkhoz viszonyítva – egyszerre hamarabb – alacsonyabb átlagkorral – és több gyermeket hoztak a világra. Mindebben az abortusz és fogamzásgátló módszerek tilalma is közrejátszott. Mindkettő a '60–'70-es években – hosszú társadalmi viták után – vált legálissá.

Közép-Európában 1945 és 1970 között ellenkező törvénykezés volt érvényben az abortuszt és a fogamzásgátlást illetően, de az '50-es években a születésszám csökkenése miatt ezek az országok is betiltották hosszabb-rövidebb időre az abortuszt. Csehország példáján látható, hogy a születések száma és az abortuszok száma fordítottan arányos

egymással: az abortusz legalizálása alatt csökkent a születésszám, a tiltás alatt pedig nőtt.

A penicillin feltalálása egész Európában erőteljesen csökkentette a gyermekkori halálozásokat. A csökkenés Észak- és Nyugat-Európában ment végbe a leggyorsabban, de Közép-, Kelet- és Dél-Európában is számottevő volt. Magyarországon 1000-ból 86 gyermek halt meg az első születésnapja előtt 1950-ben, míg 1970-ben csupán 36.

A háború utáni újjáépítés Nyugaton sok ország esetében a külföldi munkaerő beáramlását igényelte. Pontos adatok hiányában csak megbecsülni lehet a vándorlások nagyságrendjét, annál is inkább, mert a népszámláláskor számba vett külföldiek sok esetben eltűnnek a statisztikákból, amikor állampolgárságot kapnak. Emiatt lehetséges az, hogy a lakossághoz képest sokkal nagyobb a külföldiek aránya Svájcban, mint Franciaországban. 1950 és 1973 között a legtöbb nyugati ország vándorlási mérlege negatív, és a kivándorlók száma sok esetben nagyon magas volt. Elsősorban a dél-európai országokra igaz ez a kijelentés: Portugáliából például ebben az időszakban a népesség 26%-a távozott. A bevándorlás Svájcba, az NSZK-ba és Luxemburgba volt a legmagasabb, a népességnek több mint 10%-a kívülről érkezett. Európa vasfüggönnyel való kettéválasztása két migrációs „világ” létrejöttéhez vezetett, melyek között kevés mozgás volt, és ha mégis, az kizárólag kelet felől nyugatra.

Az 1970-es és az 1980-as években Nyugaton folytatódtek a demográfiai átalakulások, míg Keleten status quo állt be. Nyugaton egyre inkább háttérbe szorult a tradicionális családszemlélet, mely szerint a házasság és a gyermekvállalás szoros kapcsolatban állnak egymással. Nőtt a válások és a házasságon kívül született gyermekek száma, és csökkent a házasságkötések és a termékenység. 1970-ben, Svédországban voltak először láthatóak azok a tendenciák, melyek a két elkövetkező évtizedben egész Észak- és Nyugat-Európa demográfiai irányvonalait meghatározták. 1970-ben a teljes első házasságkötési arányszám 63-mal Svédországban volt a legalacsonyabb, míg a többi országban 90 fölött volt. 1990-re ez az érték a legtöbb nyugat-európai államban is 55 és 65 közé esett. A házasságon kívüli születések aránya Svédországban 1970-ben már 18% volt, míg a válások hányada elérte a 23%-ot.

Ebben az évtizedben engedélyezték a válást a dél-európai országokban és liberalizálták Észak- és Nyugat-Európában, és az egyes országokban meghozott törvények nagy vonalakban hasonlítottak egymásra. Az abortuszt is ebben az évtizedben engedélyezték, erre nézve azonban sok pontban különböztek a szabályok. Mindenekelőtt az abortusz időbeli határai mutatkoztak változatosnak, ezek a terhesség 10–18. hetéig terjedtek. Az új törvények ellenére a nyugati abortuszszámok meg sem közelítették a kelet-európaiakat, ahol még a '90-es években is a terhességeknek legalább a fele művi vetéléssel végződött.

Keleten ugyanekkor családpolitikai intézkedéseket hoztak, melyek célja a csökkenő termékenység megállítása, illetve visszafordítása volt. Ezek nem minősíthetők népesezési politikának, hiszen nem a népesség növelése volt a céljuk. Csupán a demográfiai csökkenést próbálták megállítani oly módon, hogy közben tiszteletben tartották a nők és a párok szabad döntési jogait. Ezzel találkozhattunk Bulgáriában (1968), Magyarországon (1973), Lengyelországban (1974), az NSZK-ban (1976) és a Szovjetunióban (1981).

Az 1990-es évben Nyugaton még nagyobb teret nyertek a változások, míg Keleten az ismert politikai és demográfiai folyamatok tanúi lehettünk. Nyugaton mindenhol erősen csökkent a házasságok száma, azonban a válások és a házasságon kívüli terhes-

ségek nem mindenhol szaporodtak. Az éves teljes termékenységi arányszámokban is komoly eltérések mutatkoztak Európa nyugati országaiban. Észak-Európában nőtt a termékenység, miközben Nyugat-Európában stabilizálódott, akárcsak Dél-Európában.

Keleten a berlini fal leomlása után mindenhol csökkent a házasságok és a házasságon belüli születések aránya. Azokban az országokban, ahol korábban nem indult meg a csökkenés, a rendszerváltás után változtak meg a családalapítási szokások, ahol pedig az átalakulás már korábban elkezdődött, a demográfiai változások felgyorsultak. A termékenységet illetően nem volt olyan drasztikus a fordulat, mint a családalapítási szokásokban (kivéve Kelet-Németországban), lévén, hogy a legtöbb országban már a rendszerváltás előtt is csökkent a teljes termékenységi arányszám.

A születések számát továbbra sem lehet elválasztani az abortusz gyakorlatától. Ugyanakkor az 1990-es évektől a kettő kapcsolata Keleten sem fordítottan arányosan alakult, hanem mind a kettő csökkenésnek indult, kivéve Romániában. Ugyanakkor az 1990-es években végzett reprezentatív felmérések szerint bár a fogamzásgátlót használók száma Közép- és Kelet-Európában folyamatosan nő, még mindig nem teljesen elfogadottak a modern fogamzásgátló eszközök, különösen a tableta. Ez a tény magyarázza meg, hogy a születések számához viszonyítva még mindig viszonylag magas ezekben az országokban az abortuszok száma: Magyarországon például 1999-ben 100 születésre 70 jutott.

Nyugaton a '90-es években tovább nőtt a '70-es évek óta emelkedő születéskor várható élettartam. Elsősorban az időskori halálozások száma csökkent, lévén, hogy a gyermekhalandóság az 1990-es évekre ennek a térségnek már az összes országában 10‰ alatt volt. Keleten eközben a 15‰ érték még megszokottnak számított, és ez növelte a születéskor várható élettartambeli különbséget Európa keleti és nyugati fele között.

A könyv második fele tematikus fejezetekből áll, melyek a szűkebb értelemben vett társadalmi átalakulásokat elemzik és az aktuális, 20. századi problémákra próbálnak válaszokat adni. Ezek közé tartoznak a társadalom előregedésének következményei, a termékenység csökkenése és a halandóság társadalmi egyenlőtlenségei. E tényezőkkel összefüggésben felvetődik a kérdés, hogy melyek az európai társadalom demográfiai jellemzői, és hogy milyen jövője lehet ennek a társadalomnak? Mennyire kiterjedt a vándorlás kezelésére szolgáló lehetséges politikák mozgástere, milyen lesz az európai munkaerőpiac helyzete, és mi lesz a nyugdíjak finanszírozási forrása.

Európa keleti és nyugati felén csökken a születések száma, a népesség – hacsak nem érkezik egy nagyobb bevándorló hullám – hosszú távon minden valószínűség szerint csökkenni fog, hiszen a 20. század utolsó évtizedében a növekedés már csak 0,7‰ volt. Mindeközben a népesség öregedik: 1950 és 2000 között a 65 évesnél idősebb lakosság aránya 8-ról 15%-ra emelkedett, és a 80 év fölöttiek aránya számos országban a háromszorosa annak, mint ami az 1950-es években volt. Annak ellenére, hogy az országok közötti különbségeket nem szabad figyelmen kívül hagyni, a tendencia mindenhol egyirányú: nő az idősök és – az alacsony termékenység miatt – csökken a fiatalok aránya. Európa népessége eddig mindenekelőtt azért növekedett, mert az idős népesség élettartama meghosszabbodott.

Kérdés, hogy a termékenység csökkenése visszafordíthatatlan folyamat-e? Ennek megválaszolásához először le kell szögezni, hogy a nők végső gyermekszáma nem tükrözi az éves mutatók gyakori fluktuációját. A gyermekszám változik, akár csak a nők gyermekvállaláskor betöltött életkora, de ezek a változások folyamatosan játszódnak le.

Anglia példája jól mutatja, hogy az 1930 és 1970-es évek között születettek generációjának a termékenysége kevésbé csökkent, mint az 1860 és 1900 között születetteké. Több észak- és nyugat-európai országban is, mint például Svédországban a 20. században bekövetkezett visszaesés sokkal kevésbé fontos, mint a 19. század végén lejátszódott változás. Vagyis a közelmúlt eseményei nem példátlanok Európa demográfiai történetében. Ugyanakkor a végső gyermekszámok még soha nem voltak olyan alacsonyak, mint a 20. század végén: szinte sehol nem érik el az egyszerű reprodukcióhoz szükséges 2,1-et. Ez három tényezőre vezethető vissza: eltűnőben vannak a „nagycsaládok”, vagyis a négy- vagy többgyermekes családok; csökken a háromgyermekesek száma; egyre több nő marad gyermek nélkül. A motívumok számosak. A gyermekek már nem növelik a család fizikai munkaerejét, mint régen, hanem áruk van, mely bizonytalansággal párosul, elsősorban ha a szülők munkahelyi pozíciója vagy a kapcsolat stabilitása veszélyeztetett. A gyermekvállalás ily módon rizikófaktor, és a párok dönthetnek úgy, hogy nem vállalják ezt a kockázatot. Mindezek mellett nem elhanyagolhatóak azok a tényezők sem, melyek az egyének és a társadalom értékrendszerével, a nők társadalmi pozíciójával vagy az állam szerepével kapcsolatosak.

Az állam kétféle módon tud beleavatkozni a párok gyermekvállalási szándékába: anyagi támogatással, valamint olyan intézkedésekkel, melyek segítik egyszerre ellátni a családi és a munkahelyi feladatokat. Ezek hatása mérhető, ugyanakkor nem túlbecsülendő. Elsősorban nem a vállalt gyermekek számát befolyásolják, inkább a születések időpontját hozhatják előre. Ezeket a közvetlenül a családokra irányuló támogatásokon kívül az állam szinte az összes politikájával hat a gyermekvállalásra, legyen szó a munkaügyet, a városrendezést vagy az egészségügyi rendszert érintő diszpozícióról.

Külön fejezetben foglalkozik a szerző az Európai Unió demográfiai történetével és helyzetével. Számokkal szemléltetve vezeti végig, hogy miként változott az egyes országok csatlakozásakor az unió népességének összetétele. Elemzi, hogy mi módon próbálja meg a közösség fenntartani a demokratikus működését egy olyan rendszerben, melynek az alapjait teljesen különböző népességű országok alkotják. Például az Európai Parlament az egyetlen olyan intézmény, amelynek tagjait az állampolgárok közvetlenül választják meg. Azonban komoly eltérések vannak aszerint, hogy egy-egy képviselő hány személyt reprezentál. Míg például 1 millió német állampolgár mögött 1,2 német képviselő áll, addig 1 millió magyarra 2,5 magyar képviselő jut.

Miközben a születéskor várható élettartam az unióban a legmagasabb, a fiatalok alacsony aránya, valamint az alacsony termékenység miatt a jövő fog választ adni arra, hogy a közösség milyen pozíciót foglal majd el a világban. Az Eurostat előrejelzései szerint ugyanis 2030-ra az unió népessége 440 (alacsony becslés) és 504 millió (magas becslés) között lesz, a 2005-ös 459 millióval szemben.

A könyv azzal is foglalkozik, hogy az egyes országok kormányai miként kezelik a népesedési problémákat. Kiténik, hogy bár a magyarországi termékenységet a döntéshozók is túl alacsonynak ítélik, nem reagálnak sem arra a problémára, hogy alacsony a fiatalok aránya, sem arra, hogy csökken az aktívak, viszont nő a nyugdíjasok aránya.

Márpedig az aktív népesség aránya, az idősek eltartása és így a nyugdíjak finanszírozása az unió egyik legfontosabb jövőbeli témái közé fog tartozni. A bevándorlás témája is egyre inkább előtérbe fog kerülni: Nyugat-Európa legtöbb országának népessége a bevándorlás révén nő. A különböző becslések szerint migráció nélkül az unió népessége 2030-ra 13 millióval csökkenne, míg a bevándorlás folytán akár 14 millióval is emelkedhet. Annak ellenére várható a növekedés, hogy a bevándorlók száma előre-

láthatólag csökkenni fog: 2030-ra a 2005. évi 1,3 milliőről évi 730 000-re fog redukálódni.

Alain Monnier figyelemreméltó szintézist ad Európa demográfiai helyzetéről. Az elemzett témák sokasága, a grafikonok, táblázatok és adatok bősége roppant olvashatósá teszi a könyvet.

Makay Zsuzsanna

FOLYÓIRATCIKKEK

REHM, J. – SULKOWSKA, U. – MAŃCZUK, M. – BOFFETTA, P. – POWLES, J. – POPOVA, S. – ZATOŃSKI, W.: Alcohol accounts for a high proportion of premature mortality in central and eastern Europe. (Az alkohol nagymértékben felelős a korai halálozásért Közép- és Kelet-Európában.) *International Journal of Epidemiology*. Advance Access published January 24, 2007. <http://oxfordjournals.org> (doi:10.1093/ije/dyl294).

Az Európai Unió régi és új tagállamai közötti különbségek az életésélyek vonatkozásában is jelentősek. Az úgynevezett kelet–nyugati lejtő különösen a férfiak halandósága tekintetében meredek. Az okok sokfélék, amelyek közül a cikk írói az alkoholfogyasztás szintjének és jellegének hatását vizsgálják. Számszerűsítik, milyen mértékben járul hozzá az alkohol a korai halálozásban mutatkozó földrajzi különbségekhez. Három régi (Franciaország, Svédország, Egyesült Királyság) és négy új (Cseh Köztársaság, Magyarország, Litvánia, Lengyelország) tagállam felnőtt lakosainak (20–64 éves férfiak és nők) 2002. évi halandósági szintjeit hasonlítják össze. Oroszország külső viszonyítási alapul szolgál.

Az alkoholfogyasztás adatai a WHO-tól (Global Alcohol Database) és kérdőíves felvételekből származnak. A GAD adataiból becsülik a 2002. évi egy főre jutó átlagos alkoholfogyasztást, míg a nem- és életkor szerinti alkoholizálásra az egyes országokban végzett felmérésekből (Magyarország esetében a 2000. évi Országos Lakossági Egészség Felmérésből) következtetnek. A napi átlagos tiszta alkoholfogyasztás szintje szerint megkülönböztetett csoportok: 1. 0,25 g alatt; 2. 0,25 g-tól <20 g-ig; 3. 20 g-tól <40 g-ig; 4. 40 g-tól <60 g-ig, 5. ≥ 60 g.

A WHO összehasonlító kockázatelemzésének eredményeire támaszkodva két szempontból mérik az alkohol feltételezett hatását a halandóságra: (a) a fogyasztott alkohol átlagos mennyisége, (b) a fogyasztás jellege alapján. Ez utóbbi lényegében arra utal, mennyire jellemző az időnkénti lerészegedés. A vizsgálatban szereplő országokat úgy választották meg, hogy egyrészt a magas és az alacsony halandósági szintek, másrészt az alkoholfogyasztás különböző mértékei és módozatai is jelen legyenek. Franciaország képviseli az egészségre legkevésbé ártalmas alkoholfogyasztási típust (rendszeres borivás); a Cseh Köztársaság a második szintet (rendszeres sörivás); a harmadik típusban vegyesen szerepelnek az időnként lerészegedő sörivők (az Egyesült Királyság és Svédország), a sör- és szeszivők (Litvánia), illetve a szesz- és sörivők (Lengyelország), valamint a bort, sört és szeszt nagyjából azonos arányban fogyasztók (Magyarország).

Oroszországnak az egészségre legártalmasabb, lerészegedéssel is járó vodkafogyasztása külön kategóriát képez.

Az alkoholfogyasztással kapcsolatba hozható betegségek és sérülések köre szigorú kóroktani ismérvek alapján is meglehetősen tág. A kör a rosszindulatú daganatok egyes fajtáitól a cukorbetegségen, a különféle idegbetegségeken, a szív- és érrendszeri, emésztőrendszeri betegségeken át az úgynevezett külső okokig (sérülések, balesetek, öngyilkosság, gyilkosság) terjed. A szerzők több mint harminc BNO kódra, illetve kódcsoporthoz és az alkoholfogyasztás négy szintjére adják meg az adott betegségben történő elhalálozás esélyhányadosát a 0,25 g alatt fogyasztókhoz képest, a természetes halálokok tekintetében a férfiakra és a nőkre külön-külön. (Megjegyzendő, hogy az ischaemiás szívbetegségek és az agyérbetegségek elhalálozási esélyhányadosa a mérsékelt ivók körében, az epekövességé pedig a nagyivók körében is kisebb, mint egy.)

A korai elhalálozás társadalmi jelentőségének kellő hangsúlyozása érdekében a szerzők kiszámítják az alkoholnak tulajdonítható halálozás következtében elveszített életek 100 000 főre vetített számát. (Az alapul vett modell halandósági tábla szerint a nők születéskor várható élettartama 82,5 év, a férfiaké 80 év.) Lineáris regresszió elemzéssel mutatják ki továbbá, hogy az alkoholfogyasztás szintje (>40g tiszta alkoholfogyasztás naponta) és a fogyasztás módja egymástól függetlenül is szignifikáns hatással bír az alkohollal kapcsolatba hozható halandóság mértékére. A két tényező együtt az érintett halálozási arányszámok szórásnégyzetének 64,9%-át, az alkohol miatti többlethalandóság következtében elveszített évek szórásnégyzetének pedig 63,2%-át magyarázza.

Az alkoholnak tulajdonítható halálozás aránya minden országban magasabb a fiatal felnőttek (20–44 évesek), mint a középkorúak (45–64 évesek) körében, ám a szóródás jelentős. Svédországban a fiatal férfiak halálozásának 19,2%-a, a fiatal nők halálozásának pedig 6,9%-a tulajdonítható az alkoholnak. Magyarországon a megfelelő arányszámok 39,4% és 19,5%. Másképp fogalmazva a fiatal magyar nők alkoholizálása a fiatal svéd férfiakéval vetekszik. (Megjegyzendő, hogy saját számításait a szerzők több szempontból konzervatívnak, azaz inkább alul-, mint felülbecsültnek nevezik.)

A következtetések levonása előtt a szerzők figyelmeztetnek tanulmányuk korlátaira. Elsőként azt említik, hogy a krónikus betegségekre vonatkozó esélyhányadosokat metaelemzésekben vették át, feltételezve, hogy ezek az értékek országonként is megállják a helyüket. Másrészt – az összehasonlíthatóság érdekében – a nemzeti felvételekből származó becsléseket hozzáigazították az egy főre jutó átlagos fogyasztásra vonatkozó becslésekhez, az esélyhányadosok tekintetében azonban nem végeztek hasonló igazítást. Harmadrészt, a fel nem jegyzett alkoholfogyasztásra vonatkozó feltételezések a dolog természeténél fogva bizonytalanok. Végül, nem számoltak a különféle alkoholhelyettesítővel, amelyek (például Oroszországban) sokkal károsabbak lehetnek az egészségre.

Mindent együttvéve a szerzők megállapítják, hogy az alkohol jelentős szerepet játszik a felnőttek korai elhalálozásában Európában. A 20–64 éves életkorban elhunytak közel 15%-a az alkohol miatt vesztette el életét 2002-ben. A férfiak körében ennél magasabb az arány, Magyarországon a 25%-ot is eléri. Hazánkban különösen nagy az alkoholos májbetegség szerepe. A szerzők szerint a házi pálinkafőzés, az alkoholfogyasztás magas szintje és a gyakori lerészegedés lehet a háttérben, ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy a magas magyar májzsugor halandóság meggyőző magyarázata még várat magára. Oroszországban és Litvániában a nagyívás sérülésekkel és agresszivitással jár együtt. A férfiak alkohollal kapcsolatos halandósága minden országban maga-

sabb, mint a nőké. A nemek közötti különbség azonban jóval nagyobb a kelet-európai országokban, mint nyugaton. (A francia nők alkoholnak tulajdonítható korai halandósága például magasabb, mint a cseh vagy a lengyel nőké, a briteké pedig hasonló hozzájuk.) A szerzők szerint az alkoholnak a halandóság szintjében kimutatható jelentős szerepét bevált és hatékony közegészségügyi intézkedésekkel (például adópolitika, fellépés az ittas vezetés ellen) kell visszaszorítani.

Daróczy Etelka

SHIMAZU, T. – KURIYAMA, S. – HOZAWA, A. – OHMORI, K. – SATO, Y. – NAKAYA, N. – NISHINO, Y. – TSUBONO, Y. – TSUJI, I.: Dietary patterns and cardiovascular disease mortality in Japan: a prospective study. (Étrend és kardiovaszkuláris halandóság Japánban: követéses vizsgálat.) *International Journal of Epidemiology*. Advance Access published February 22, 2007. <http://oxfordjournals.org> (doi:10.1093/ije/dym005).

Nemzetközi összehasonlító vizsgálatok arra utalnak, hogy a japánok hosszú várható élettartama összefüggésben állhat a szigetországban hagyományos táplálkozással, amely a feltételezések szerint csökkenti a szív- és érrendszeri megbetegedések kockázatát. A szerzők ezt az ökológiai összefüggést vették górcső alá Japán északkeleti régiójában, a Miyagi prefektúra területén. A követéses vizsgálat mintáját az Ohsaki Egészségközpont 40–79 éves biztosítottjai képezték, akiket 1994-ben önkéntes kérdőívvel kérdezték ki. A kérdőív negyvenféle étel- és ital fogyasztásának gyakorisága, a betegség-történet, a dohányzás és a fizikai aktivitás iránt érdeklődött. A válaszadás aránya 95%-os volt.

A minta tisztítása során kikerültek a vizsgálatból azok a személyek,

- akik 1994-ben meghaltak,
- akik a 40 étel- és ital-összeállítás közül több mint 24-nek üresen hagyták a helyét,
- akik kiugróan magas, vagy nagyon alacsony kalóriefogyasztást jeleztek (férfiaknál 1759 kJ alatt, illetve 14 884 kJ felett, nőknél 1256 kJ alatt, vagy 9609 kJ felett), és
- akik betegség-történetükben rákos betegségről, szívinfarktusról, szélütésről vagy cukorbetegségről számoltak be, mivel ezek a tényezők befolyásolhatták étrendjükét, illetve életmódjukat.

A minta végül 40 547 résztvevőt tartalmazott, az ő elhalálzásukról, illetve biztosított státusuk megszűnéséről gyűjtöttek adatokat az 1995. január 1-jével kezdődő hét év során.

Az étrend-típusok meghatározása faktoranalízissel történt. A kutatók három, egymástól jól elkülöníthető étrendet különböztettek meg:

- japán étrend (sok szójababból készült terméket, halat, tengeri növényt, zöldséget-gyümölcsöt és zöldtea-t tartalmaz, ugyanakkor magas a só-tartalma),
- húsban gazdag étrend (jellemző a marhahús, a disznóhús, a sonka, a kolbász, a csirke, a máj, a vaj, továbbá a kávé és az alkohol fogyasztása),
- sok tejterméket, zöldséget-gyümölcsöt, inkább kenyeret, kevés rizst és miszót levest (amely erjesztett szójabából készül), továbbá kevés alkoholt tartalmazó étrend.

A kutatók az egyes étrendtípusok faktorsúlyainak kvartiliseihez névleges változókat rendeltek és ezekre vonatkozóan Cox-féle regresszió-számítással határozták meg a szív- és érrendszeri halálozás esélyhányadosait, kiküszöbölve a lehetséges zavaró tényezők (az életkor, a nem, a dohányzás, a fizikai aktivitás és a bevitt kalóriamennyiség) hatását. Azok a személyek ugyanis, akiknél a japán étrend szerepelt magas súllyal, általában idősebbek, többet gyalognak, betegség történetükben jellemző a magas vérnyomás, nem dohányosok és nem alkoholisták. A tipikus húsfogyasztók viszont inkább fiatalok és férfiak, nagy valószínűséggel dohányoznak, isznak és nem magas a vérnyomásuk. A harmadik étrendtípus jellemző képviselői nők, ők inkább a japán étrendet követőkhez hasonlítanak, kivéve a gyaloglást, az iskolai végzettséget és a magas vérnyomást. Mivel a testtömeg-index és a magas vérnyomás egyben a szív- és érrendszeri betegségek kockázati tényezője is, a modelleket e két változó bevonásával, illetve bevonásuk nélkül is kalibrálták.

A hétéves követés során (252 647 emberévnyi kockázati idő) összesen 801 keringési rendszeri megbetegedés miatti halálozás történt, ebből 181 ischaemiás szívbetegség (BNO I20–I25) és 432 agyi katasztrófa (BNO I60–I69, ezen belül 163 agyi infarktus és 129 agyvérzés) következtében.

Az elemzés eredménye azt mutatta, hogy a japán étrend kisebb, a húspanban gazdag étrend magasabb keringési rendszeri halandósággal párosult, míg a harmadik étrendtípus nem mutatott összefüggést. Az első két étrendet az ischaemiás szívbetegségekre és az agyi katasztrófákra nézve külön-külön is megvizsgálták. A lehetséges zavaró tényezők kiküszöbölése után azt kapták, hogy a japán étrend felső kvartilisében az ischaemiás szívbetegségben való elhalálozás kockázata 20%-kal kisebb, mint a japán étrend alsó kvartilisében, a húsevők felső kvartilisében viszont 49%-kal magasabb. Az agyi katasztrófákat illetően is kisebb kockázatúnak bizonyult a japán étrend, ám a húspanban gazdag étrend e tekintetben nem mutatott nagyobb kockázatot.

A szerzők többféle érzékenységvizsgálatot is elvégeztek, amelyek modelljeik stabilitását igazolták. Megállapították, hogy a japán étrendet a sok zöldség és gyümölcs fogyasztása teszi hasonlóvá azokhoz az „egészséges” étrendekhez, amelyekre vonatkozóan nyugati népegekben alacsonyabb keringési rendszeri halandóságot mutattak ki. A japán étrendnek ugyanakkor jellemzője a magas sótartalom és gyakori velejárója a magas vérnyomás. Úgy tűnik, a japán étrend egyéb tipikus összetevői (szója, tengeri növény és zöld tea) ellensúlyozzák a magas vérnyomásnak mint kockázati tényezőnek a szerepét, bár ezek hatásmechanizmusa még tisztázatlan.

Daróczy Etelka

ANDRESS, H.-J. – BORLOGH, B. – BRÖCKEL, M. – GIESSELMAN, M. – HUMMELSHEIM, D.: The Economic Consequences of Partnership Dissolution – A Comparative Analysis from Belgium, Germany, Great Britain, Italy, and Sweden. (A párkapcsolat felbontásának gazdasági következményei – Belgiumban, Németországban, Nagy-Britanniában, Olaszországban és Svédországban készült panelvizsgálatok összehasonlító elemzése.) *European Sociological Review*, Vol. 22, 2006/5. 533–560. p.

Vélhetnénk, hogy a válásról és a különélésről hozott döntés az érintett egyének és párok magánügye, ez azonban nem teljes mértékben igaz. Nemcsak az ő társadalmi jellemzőik hatnak rá egyértelműen, hanem az adott társadalom, sőt, az a házassági kohorsz is, amelybe tartoznak. A *European Sociological Review* a közelmúltban egy teljes számot szentelt a különböző társadalmakban és generációkban zajló válási és különélési folyamatok összehasonlításának. Továbbá, ennek a számnak a szerkesztői alakították meg már korábban a European Network for the sociological and demographic Study of Divorce (A Válás szociológiai és demográfiai tanulmányozásának európai hálózata) elnevezésű informális szervezetet, amely több európai országban tartott már konferenciát (bővebben lásd: <http://www.eui.eu/Personal/Dronkers/NetworkDivorce.htm>).

Mielőtt a címben szereplő tanulmányt ismertetnénk, röviden megemlékezünk a kötetben szereplő többi írásról is, mert úgy gondoljuk, hogy a téma iránt érdeklődők számára hasznos és érdekes kutatási eredményeket tesznek közzé.

A *European Sociological Review* tematikus száma összesen öt tanulmányt tartalmaz. Az első Michael Wagner és Bernd Weiss metaelemzése a válási kockázatokról írt európai longitudinális tanulmányok alapján. A szerzők elsősorban a házasság előtti együttélés, a kapcsolatból született gyermekek és a szülői családban előforduló válásnak a házasság stabilitására gyakorolt hatására fókuszálnak, 120 tanulmányt felhasználva.

A második és a harmadik cikk William J. Goode régen megfogalmazott, de ritkán vizsgált érvelésével foglalkozik, amely szerint a válás demokratizálódása és az elváltak társadalmi osztályok szerinti összetétele közötti kapcsolat fordított irányú. Juho Harkonen és Jaap Dronkers tanulmánya a nők iskolai végzettsége és a válási kockázat közötti kapcsolatot vizsgálja 16 európai országban és az Egyesült Államokban. Hasonló tárgykörben mozogva, Paul de Graaf és Matthijs Kalmijn egyetlen országban, Hollandiában hasonlítja össze az 1942–1999 közötti házassági kohorszokat, és a válásra ható tényezők közül a szülők társadalmi-gazdasági státusát, a képzettséget, a vallásosságot, a szülők válását és a gyermekek szerepét tárgyalja.

Tamar Fischer és Aart C. Liefbroer írásukban megpróbálják összekapcsolni a válási és különélési arányszámokat a Hollandiában az 1972–1996 közötti időszakban érvényesült makrogazdasági feltételekkel.

Hans-Jürgen Andress és munkatársainak írása – amelyet az alábbiakban részletesebben is ismertetünk – a váláskutatás klasszikus kérdését elemzi, de a korábbi nemzetközi tanulmányokkal ellentétben a párkapcsolat felbontásának gazdasági következményeit alapvetően nem egyes országok, hanem a különböző családtámogatási rendszereket alkalmazó országtípusok között hasonlítja össze. A vizsgálatban szereplő öt országot a szerzők úgy választották ki, hogy azok a családtámogatási rendszerek négy típusát reprezentálják: Nagy-Britannia a piaci modellt, Olaszország a kiterjesztett család modelljét, Németország a férfi családfenntartó szerepén nyugvó tradicionális modellt, Svédország a kétkeresős modellt, míg Belgium a tradicionális és a kétkeresős modell

együttes előfordulását példázza. A családtámogatási rendszereknek ezt a tipológiáját Andress dolgozta ki, és azt mutatja meg, hogy az állam, a piac és a család sajátos, országokonként eltérő szerepvállalása hogyan befolyásolja a különélés és a válás következményeit. Azt feltételezik, hogy a megnevezett változatok speciális függőségeket hoznak létre a családon belül, amelyek szétköltözést vagy válást követően negatív gazdasági következményekkel járhatnak a gyengébb fél számára. A szerzők egyaránt elemzik a házasságok és az élettársi kapcsolatok megszűnését, és a házasság felbomlását a szétköltözés időpontjához kötik. Ennek az az oka, hogy a kapcsolat megszűnéséből eredeztethető gazdasági változások ekkor jelentkeznek, nem a válás hivatalos kimondásakor, ami sokszor csak a szétköltözést évekkel követően következik be, amikor a gazdasági helyzet már stabilizálódott. Csak olyan országokat tudtak bevonni az elemzésbe, ahol megfelelő longitudinális adatbázis állt rendelkezésre. A férfiak és a nők adatait külön elemzik, és a rövid távon jelentkezők mellett kitérnek a hosszabb távon érvényesülő gazdasági következményekre is. Ezek mérésére a különélés előtti és utáni jövedelmet alkalmazzák, mégpedig a háztartás egy főre jutó jövedelmének a háztartás létszámához igazított formájával számolva.¹

A szerzők az öt ország paneladataiból nemzetközi adatbázist hoztak létre, amelynek segítségével igen nagy számú párkapcsolat megszűnését tudták vizsgálni viszonylag hosszú időtartamot átfogva. Összesen 3448, 18–60 év közötti interjúalany adatait dolgozták fel,² egyrészt a jövedelemváltozások leíró elemzésével – amikor is az egy főre jutó háztartási jövedelmeket hasonlították össze különböző időpontokban –, másrészt többváltozós elemzéssel – ebben az esetben a jövedelmet ország, illetve nem szerint változó jellemzők függvényének tekintették (ez utóbbiból Olaszországot ki kellett hagyniuk az alacsony esetszám miatt). A figyelembe vett tényezők között szerepelt még az életkor, a képzettség, a foglalkoztatottság és a gyermeknevelés.

A *leíró elemzés* során a szerzők a kapcsolat felbomlása előtti és utáni jövedelmi viszonyait vizsgálták. A nők jövedelmi vesztesége a kapcsolat megszűnésének idején (az öt évvel korábbi jövedelmükhöz viszonyítva) mind az öt országban jelentős mértékű volt: a németek és az olaszok esetében a mediánjövedelem 32–33%-kal csökkent, a brit nők közel fele veszítette el a kapcsolat felbontása előtti jövedelmének legalább 28%-át, a belgák fele legalább 24%-os veszteséggel számolhatott, míg a svédek fele ennél kevessebbel, 20%-kal. A férfiak gazdasági helyzetének változása közel sem volt annyira drámai: a belgák, olaszok és britek jövedelmi helyzete ugyanolyan maradt vagy javult, a német férfiak fele legalább 2%-os, a svédek fele pedig legalább 7%-os jövedelmi veszteséget szenvedett el. A kapcsolat felbomlását követően a férfiak jövedelme folyamato-

¹ Az egy főre jutó háztartási jövedelem kiszámítása a következőképpen történik: a rendelkezésre álló adatokból meghatározzák a háztartás havi átlagos jövedelmét, majd ezt elosztják a háztartás taglétszámának 0,5-ik hatványával, vagyis négyzetgyökével. A 0,5 elaszticitási paraméterként is ismert. Ez a számítási mód azt eredményezi, hogy a háztartás létszámának növekedésével módosul a gazdaságossági skála, hasonlóan például az OECD által alkalmazott ekvivalenciaskálákhoz. A továbbiakban jövedelemről beszélve az ilyen módon előállított adatra gondolunk.

² Az esetszámok a következők voltak: Belgium 403 fő; Németország 1437 fő; Nagy-Britannia 1144 fő; Olaszország 111 fő; Svédország 353 fő; férfiak és nők együtt. Az elemzést azért korlátozták a 18–60 év közöttiekre, hogy a nyugdíjazás, illetve a párkapcsolat felbontása miatti jövedelemváltozás hatása ne keveredjen össze.

san növekedett – időnként még meg is haladta az azt megelőző szintet –, míg a nők esetében sokkal lassabb volt a növekedés, sőt az olaszokat tekintve folytatódott a csökkenés, csak lassabb ütemben. Összességében a jövedelmet illetően a szétköltözés után a nők a veszítenek, a férfiak pedig nyernek – de legalábbis jobban járnak, mint nőtársaik.

A *regressziós modellek* tesztelése megerősítette azt az előbbi eredményt, hogy a szétköltözéskor a *nők jövedelme* minden országban *számottevően csökken*. Veszteségük a havi átlagban 217 eurótól (Svédország) 431 euróig (Németország) terjed, míg a férfiak legnagyobb vesztesége 104 euró (Svédország), a belga férfiak gazdasági helyzete pedig még javul is, havonta átlagosan 103 euróval. Németországban, Svédországban és Belgiumban a szétköltözés mindkét partner jövedelmének változását hozta magával. Ez nem így van Nagy-Britanniában, ahol csak a nők érintettek ebben. Az utóbbiak minden országban gyakrabban és komolyabb jövedelmi veszteségeknek vannak kitéve, mint a férfiak.

További fontos eredmény, hogy a jövedelmek alakulásában a kapcsolat megszűnését követően szignifikáns *nemek közötti egyenlőtlenség* alakul ki, amelynek mértéke 327 euró Belgiumban, 341 euró Németországban és 359 euró Nagy-Britanniában. Egyedül Svédországban nem szignifikáns ez a differencia, és sokkal kisebb mértékű, mint a többi országban: 113 euró.

Az első regressziós modellben csak a nem, életkor és az iskolázottság szerepelt. Amikor azonban a szerzők figyelembe vették a szülői kötelezettségeket és a munkahely létét vagy hiányát is, árnyaltabb eredményekre jutottak. Az alkalmazásban állók átlagos jövedelme magasabb, míg a gyermeket nevelőké alacsonyabb – ez önmagában nem meglepő, azonban ezek a hatások országonként eltérőek. Úgy tűnik, a gyermeknevelés költségei kivételesen magasak Nagy-Britanniában, vagyis ott az állam kisebb mértékű kompenzációt nyújt a gyermeknevelés költségeihez, mint a másik három államban. Ugyanakkor csak Nagy-Britanniában párosul a fizetett munka az anyagi helyzet érzékelhető javulásával. Amikor ezt a két kontrollváltozót is felhasználták, a nemek közötti különbség csökkent ugyan, de fennmaradt. Ennek magyarázata az lehet, hogy a nők – Svédország kivételével – kevesebbet keresnek, mint a férfiak.

A gyermeknevelést kontrollváltozóként alkalmazva az az eredmény adódott, hogy Nagy-Britanniában a nemek közötti különbség sokkal erőteljesebben csökken, mint a többi három országban. Ez azt jelenti, hogy ott a nemek közötti egyenlőtlenség nagymértékben a gyermeknevelés költségeinek következménye, ugyanakkor ezek a terhek a szétköltözést követően nagyon egyenlőtlenül oszlanak meg a férfiak és a nők között.

A kapcsolat megszűnésének *rövid távú következményeit* vizsgálva az derül ki, hogy a német nőket éri a legnagyobb jövedelmi veszteség, őket követik a britek, majd a belgák és végül a svédek. Ez megfelel a szerzők elvárásainak, mivel Svédországban nagyarányú munkaerő-piaci részvételük, Belgiumban pedig a családok számára nyújtott pénzügyi transzferek megvédik a nőket a különélésből adódó pénzügyi válságtól. Ugyanakkor azonban a kapcsolat felbomlása előtti jövedelem Németországban és Nagy-Britanniában számottevően magasabb, mint Svédországban és Belgiumban.

A *hosszú távú hatások* elemzése során a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy Svédország az egyetlen olyan ország, ahol nem érvényesül pozitív jövedelmi trend a szétköltözést követően, azaz a svéd nők bár viszonylag kis veszteséget szenvednek el, később sem tudják újra elérni a kapcsolat megszűnése előtti magasabb jövedelmi szintet. A szétköltözést követő években a legerőteljesebb jövedelemnövekedés a brit nők esetén figyelhető meg: ők átlagosan nyolc év alatt érik el a korábbi szintet; Németor-

szágban szintén elég erős növekvő trendet látunk, itt a kompenzáció 12 évet igényel; Belgiumban pedig, ahol az éves növekedés viszonylag mérsékelt, átlagosan 15 év ez az időtartam. Összegezve: a nők számára a szétköltözés minden országban hosszú távú gazdasági következményekkel jár, és országonként változó, hogy milyen hosszú idő szükséges a korábbi jövedelmi szint eléréséhez.

A szerzők meglepőnek tartják, hogy a svéd nők nem tudják kompenzálni a veszteségeiket a szétköltözést követő években, valamint azt is, hogy a britek viszont – más országokban élő nőkhöz viszonyítva – rövid idő alatt meg tudják ezt tenni. Ennek egy lehetséges magyarázata az új párkapcsolatok kialakításának országonként eltérő trendje, a svéd adatokon azonban ezt sajnos nem tudták kontrollálni. A többi három ország esetén újra becsülték a korábbi modelleket, de kizárták azokat a nőket, akik új partnerrel éltek együtt. A főbb következtetések ugyanazok maradtak, viszont így már sokkal több időre volt szükség a kapcsolat felbomlása előtti jövedelemszint eléréséhez: a belga nőknek 34 évre, a briteknek 30, a német nőknek pedig 18 évre. Ha a párkapcsolat megszűnését követő új kapcsolat kialakításának gyakorlata kevésbé elterjedt Svédországban, mint a többi államban, akkor ez magyarázatul szolgálhat a jelenségre. (Bár a szerzők egy megjegyzésben szkepticizmusuknak adnak hangot ennek a feltevésnek a helytálló voltát illetően, mert kutatási adatok azt mutatják, hogy a svéd társadalom azok közé tartozik, ahol a leggyakoribb a párkapcsolat megszűnését követő új partnervizony kialakítása.) Másfelől, a brit nők esetében mutatkozó kép kedvező volta nagyrészt szintén az új párkapcsolatoknak köszönhető. Mindenesetre ezek az eredmények további kutatásokat tesznek szükségessé.

Földházi Erzsébet

HERMAN, E.: Migration as a Family Business: The Role of Personal Networks in the Mobility Phase of Migration. (A migráció mint családi vállalkozás: a személyes kapcsolatháló szerepe az elmozdulás során.) *International Migration*, Vol. 44, 2006/4. 191–230. p.

A tanulmány a John Salt és Jeremy Stein által felvezetett, a migrációt üzletnek tekintő gondolatból³ kiindulva rámutat arra, hogy ez a megközelítésmód hozzájárult ugyan a jelenség többdimenziós – több szereplőt és különböző szinteket szem előtt tartó – értelmezéséhez és dinamikus jellegének megértéséhez, viszont figyelmen kívül hagyta egyik fontos sajátosságát. Bevándorlók körében végzett vizsgálatok alapján a szerző megállapítja, hogy a „migráció mint üzlet” metafora félrevezető, mivel a profitkeresés szempontját hangsúlyozva nem vesz tudomást a személyes kapcsolatháló ebben betöltött szerepéről, holott ezek hatása már az elmozdulás szakaszában tetten érhető.

Az elemzés kvantitatív és kvalitatív adatokat egyaránt felhasznál. Az előbbieket a NIDI (a Holland Interdiszciplináris Demográfiai Intézet) és az Eurostat (az Európai Bizottság statisztikai hivatala) által végzett, több mint 2200 bevándorló megkérdezésén alapuló kérdőíves adatfelvételtől származnak, melynek alanyai a Marokkóból és Szenegálból Spanyolországba, illetve az Egyiptomból és Ghánából Olaszországba érkező

³ Salt, J. – J Stein (1997): „Migration as a business: the case of trafficking”, *International Migration*, 35 (4): 467–491.

bevándorlók. Ezt egy kvalitatív interjú vizsgálat egészíti ki, amely ugyanezekből a származási országokból érkezett, ám Hollandiában élő bevándorlókkal készült.

A tanulmány első része szemléletes példákon keresztül mutatja be, hogy a migrációs elemzések során használt nyelvezet (és főleg a metaforák) hogyan alakítják magáról a jelenségről való gondolkodást és határozzák meg okainak és következményeinek a megértését, akár a politikai döntéseket is befolyásolva. A szerző rámutat arra, hogy a kiindulópontul szolgáló metafora („migráció mint üzlet”) a jelenség hagyományosan gazdasági megközelítésében gyökerezik. Számos elmélet – a neoklasszikus közgazdaságtan, a migráció új közgazdaságtana, a duális munkaerőpiac elmélete, a világtrendszer-elmélet – próbált gazdasági magyarázatot nyújtani a migrációs mozgásokra, a gazdasági fejlettség, illetve a bérek és foglalkoztatás országok közötti eltéréseit, a munkaerő iránti keresletet, a globális piac, illetve a tőkés fejlődés következményeit hangsúlyozva. Ennek fényében a Salt és Stein által indítványozott gazdasági szemléletű megközelítés nem meglepő, ugyanakkor érdekékként lehet elkönyvelni, hogy a bevándorlók mellett számos további szereplő is helyet kap benne (a kormányok, a munkaadók, a közvetítők, a kereskedőszervezetek, a fogadó társadalom), ami új elméleti keret megalkotásához nyújt segítséget.

Amíg a gazdasági gyökerű okokat felsorakoztató elméletek arra összpontosítanak, hogy miként és miért indul el a migráció, eltekintenek attól, hogy bizonyos idő után, a folyamat kibontakozásával más hatótényezők is megjelennek, további elmozdulások valószínűségét növelve. Amint arra a kumulált okság elmélete rámutat: minden migrációs esemény módosítja azt a társadalmi kontextust, amelyben az azt követő migrációs döntések megszületnek. Kulturális változásokat hozhat magával a kibocsátó közösségekben, és megváltozhat magának a migrációnak a megítélése is. Mindezt a jelenséget illetően szemlélet nem tudja megragadni.

Továbbá – mint arra a hálózatelmélet rávilágít – a már kivándorolt személyek és a kibocsátó közösségben élő potenciális vándorlók közt egyre bővülő kapcsolatháló is tovább növelik a migráció valószínűségét, mivel ezek csökkentik az elmozdulás költségeit és kockázatát. Tehát a network is a migrációt a kezdeti okoktól függetlenül előmozdító tényező. Azonban az ennek során a vándorló számára segítséget nyújtó családtagok, barátok, ismerősök nem sorolhatók a Salt és Stein gazdasági modellje által közvetítőknél nevezett kategóriába, mivel „fizetségük” nem anyagi természetű.

A tanulmány megvizsgálja, hogyan jelenik meg a kapcsolatháló szerepe a migráció középső szakaszában, az elmozdulás során, és mennyiben teszi ez szükségessé a migrációs folyamat konceptualizálásának újragondolását. Az elemzés nem csupán a kapcsolatok mennyiségét, hanem minőségét (erős vagy gyenge kötés) is figyelembe veszi. Erős kötésként értelmezi a szerző a migránsnak a célországban élő közeli családtagját (ebbe a kategóriába sorolva a házastársat/partnert, szülőt, testvért, gyermeket), gyenge kötésként pedig az egyéb rokont, barátot vagy más személyt.

A vizsgálat azt igazolta, hogy azok a bevándorlók, akiknek egyáltalán nem, illetve csak gyenge kapcsolataik voltak, kevésbé vártak és kevésbé kaptak segítséget az elmozdulás során, mint azok, akik erős kötésekkel rendelkeztek. Érdekes különbség, hogy míg a nők esetében a célországbeli erős kapcsolatot többnyire a férj/partner jelentette, a férfiak esetében főként a fiútestvér. Kevés bevándorlónak élt gyermeke vagy szülője a célországban. A baráti kapcsolatokkal rendelkezők esetében volt a legnagyobb eltérés az elvárt és a ténylegesen kapott segítség között.

A kapcsolatháló méretének leginkább a gyenge kötések esetében volt jelentősége: akiknek kiterjedt volt a kapcsolathálójuk, több segítségben részesültek, mint a kevés kapcsolattal rendelkezők. Erős kötések esetében viszont kevésbé számított a network mérete. Egyetlen erős kapcsolat is több segítséget nyújtott, mint több gyenge együttesen.

Azoknak, akik elindulás előtt kaptak segítséget, annak típusára vonatkozó kérdést is feltettek. Korreláció mutatkozott a kapcsolat(ok) erőssége és a kapott segítség mennyisége között. A legtöbb segélytípus nagyobb eséllyel fordult elő az erős kapcsolattal rendelkezők esetében, a munkahelytalálás mozzanatát kivéve, ebben a vonatkozásban ugyanis a gyenge kapcsolatokkal rendelkezők lettek leginkább támaszra.

A vizsgálat kiterjedt arra is, hogy milyen iratokkal érkeztek a bevándorlók a célországba. Kiderült, hogy a kapcsolatháló minősége a nők esetében nagyobb hatással volt arra, hogy rendelkeztek-e vízummal a belépéskor, mint a férfiakéban. Az erős kapcsolattal rendelkező nők nagyobb eséllyel érkeztek vízummal, mint azok, akiknek csupán gyenge kapcsolataik voltak, és nagyobb eséllyel voltak a birtokában a több lehetőséget biztosító tartózkodási vagy letelepedési engedélynek. A turistavízum a férfiak körében volt gyakoribb, a kapcsolathálójuk minőségétől függetlenül. Papírok nélkül leginkább a kapcsolatokkal egyáltalán nem rendelkező bevándorlók érkeztek a célországba.

Az illegális bevándorlás valamilyen formája (a megkérdezett papírok nélkül érkezett vagy a vízum lejártát követően sem hagyta el az országot) a minta alanyainak egyharmadánál fordult elő, korrelációt mutatva a kapcsolatháló minőségével. Az erős kapcsolatokkal rendelkezőkre kevésbé volt jellemző az illegalitás valamely formája, míg gyenge kapcsolatok esetén nagyobb volt ennek az előfordulási esélye. Ez a nőkre és a férfiakra egyaránt érvényes összefüggés, noha az előbbieket összességében kevésbé kísérelték meg az illegális bevándorlást, illetve tartózkodást.

A kvantitatív elemzés eredményeként a kapcsolatháló minősége alapján különböző migránstípusok rajzolódtak ki. Ezek képviselőinek a mindennapi életben való bemutatására mélyinterjúk készültek Hollandiában élő bevándorlókkal. A szerző a migráció előtt a célországban kapcsolathálójával nem rendelkező, gyenge kapcsolatokkal rendelkező, erős kapcsolatokkal rendelkező, illetve mindkét kapcsolattípussal rendelkező bevándorlót különít el. Megállapítja, hogy a legfőbb különbséget az erős kötések megléte, illetve hiánya jelentette. A legerősebb kapcsolat (házastárs/partner) birtokában a bevándorlók nagy valószínűséggel részesültek segítségben a migráció valamennyi szakaszában, utazásuk gyorsabb és könnyebb volt, és nagyobb eséllyel jutottak tartózkodási engedélyhez.

Nemcsak a kérdőíves vizsgálat bizonyította, hogy a kapcsolatháló meghatározza a bevándorlók migrációs viselkedését, hanem maguk a bevándorlók is megfogalmazták az interjúk során, hogy a célországbeli kapcsolatoknak döntő jelentősége van, és minél közelebbiek a kapcsolatok, annál jobb. Ugyanakkor több bevándorló is kifejtette – a Bourdieu-i elméletet igazolva –, hogy a kapcsolati tőke anyagi tőkévé konvertálható. Mindez a szerző szerint igazolja a tanulmány fő hipotézisét, miszerint a migrációt üzletnek tekintő megközelítés alulbecsülte a kapcsolathálók szerepét.

A fentiek alapján, valamint figyelembe véve, hogy a jelenség számottevő szeletét a családi kapcsolatok mentén történő elmozdulások képezik, a tanulmány szerzője a migráció családi vállalkozásként való konceptualizálását javasolja. Úgy véli, ez a megközelítés nem csökkenti a más szereplők jelentőségét, ugyanakkor fontos helyet kap benne

az a bizalmi kötelék, amely általában jelen van a családon belül, illetve a rokonok között, és amely a kölcsönös segítségnyújtás alapját képezi. A tanulmány végső következtetése, hogy a migráció nem gazdasági vetületének a szem előtt tartása és a kapcsolathálók fontosságának a felismerése nem csupán a folyamat komplexitásának megértéséhez vezet, hanem a migrációs szabályozás hatékonyságának növeléséhez is hozzájárulhat.

Gödri Irén

LICHTER, D. T. – QIAN, ZH. – MELLOTT, L. M.: Marriage or Dissolution? Union Transitions Among Poor Cohabiting Women. (Házasodás vagy válás? Párkapcsolati változások élettársi kapcsolatban élő szegény nők között.) *Demography*, 2006/2. 223–240. p.

A szegény rétegek stabil párkapcsolatai, házasságai fontos társadalompolitikai és kormányzati problémát jelentenek az USA-ban. Egyes vélekedések szerint a házasodás – amely ezekben a társadalmi rétegekben ritkább – sok szegény nőnek segítséget jelenthetne a nyomorból való kilábaláshoz. Mások szerint a házasodás bátorítása elhamarkodott házasságkötésekhez vagy a már fennálló rossz házasságokhoz való túlzott ragaszkodáshoz vezethet. Mindenesetre a szegény nők élettársi kapcsolatairól és házasságkötéséről keveset tudunk.

Több kutató az élettársi kapcsolat terjedésének tulajdonítja a házasság intézményének bizonytalanná válását, különösen a szegényebbek között. Ugyanakkor a szegény párok jellemzően nem házasság-ellenesek, és gyakran szeretnének megházasodni, csak erre – valószínűleg anyagi okokból – nem tudják vagy nem merik rászánni magukat. A különböző eddigi kutatások eltérő eredményekre jutottak abban a tekintetben, hogy a partnerek foglalkozási státusa és keresete mennyiben befolyásolja a megházasodás valószínűségét. Az pedig bizonytalan, hogy a szociális segély elvesztésétől való félelem akadályozza-e a megházasodást a szegények egy részénél. A gyermekek segíthetnek a párkapcsolat tartóssá válásában – főként, ha mindkét szülő vér szerinti gyermekei, és ilyenkor meglehetősen elősegítheti a házasodást is. De a gyermekek akadályozhatják is a házasodást, ha az egyik fél korábbi partnerkapcsolatából származnak. Emellett egy egyedülálló szegény nő, ha gyerekei vannak, talán kritikusan szemlélheti a férjjelöltek jellemét és keresetét, mint azt egyébként tenné.

A cikkben ismertetett kutatás az NLSY amerikai panelfelvétel 1979 és 2000 közötti hullámain dolgozta fel (melyek 1996-ig évente, ettől fogva két évente ismétlődtek). A panelvizsgálat az 1979-ben 14–22 éves férfiak és nők reprezentatív mintáját dolgozta fel. A nők élettársi kapcsolatait öt éven át követték nyomon, minden évente vizsgálva, hogy 100 induló kapcsolat milyen arányban végződött az adott időpontig házassággal, különválással, illetve milyen arányban maradt fenn továbbra is. A különböző életút-események esélyének becslésére eseménytörténeti elemzést alkalmaztak. Szegény nőnek azt tekintették, akinek a (partnere keresete nélkül számított) családi jövedelme a hivatalos létminimum alatt volt.

A kapott eredmények szerint a kutatás kezdetétől számított 5. év végére az összes élettársi kapcsolat 46%-a felbomlott, 44%-a házasságkötéssel végződött, és 10%-a továbbra is fennállt élettársi kapcsolatként. A nem szegény nőknél az élettársi kapcsolatoknak 42%-a bomlott fel, 51%-a végződött házasságkötéssel, és 7%-a állt fenn tovább-

ra is élettársi kapcsolatként. A szegény nőknél viszont a kapcsolatok 52%-a bomlott fel, csak 31%-a végződött házasságkötéssel, és 17%-a állt fenn továbbra is élettársi kapcsolatként. Tehát a szegény nőknél jóval valószínűbb volt akár a felbomlás, akár élettársi kapcsolat fennmaradása, és jóval ritkább volt a házasságkötés, mint a nem szegény nőknél. A házasodás terén a különbség már egy év után szembeötlő volt, hiszen egy évvel a kapcsolat kezdete után a nem szegény nőknek 32%-a kötött házasságot, míg a szegény nőknek ugyanakkor csak a 10%-a.

Az alacsonyabb iskolai végzettségű, középiskolát nem végzett nőknél szignifikánsan ritkább volt mind a házasságkötés, mind a kapcsolat felbomlása, és gyakoribb az élettársi kapcsolat fennmaradása, mint a legalább középiskolát végzeteknél. A fekete bőrű nőknél ritkább volt a házasságkötés, mint a nem feketéknél mind a szegény, mind a nem szegény kategóriákban. A szociális segély a szegény nőknél nem volt semmilyen hatással a párkapcsolatok alakulására, a nem szegény nőknél viszont ritkább házasságkötéssel járt együtt. A korábban már elvált, együttélő szegény nők a többi szegény nőnél gyakrabban bontották föl élettársi kapcsolataikat, és a korábban már más élettársi kapcsolatban élt szegény nők vizsgált élettársi kapcsolatai a többi szegény nőnél ritkábban végződtek házasságkötéssel. Ha a férfi partnernek volt munkája, az növelte a megházasodás valószínűségét, de nem növelte a házasságkötés esélyét a szegény nők körében. Ha csak a partnerek vér szerinti gyermekei voltak jelen a párkapcsolatban, az jelentősen csökkentette a párkapcsolat felbomlásának a valószínűségét. (Ha valamelyik partnernek legalább egy vér szerinti fiúgyermeke volt jelen, kissé az is csökkentette a felbomlás esélyét.)

A kutatás egyik eredménye az, hogy kimutatta az élettársi kapcsolatok nagy arányú bomlékonyságát, sérülékenységét, és hogy bizonyította-e végkimenetelnek a házasságkötésénél nagyobb valószínűségét. Ez – amint a szerző rámutat – összhangban van olyan más kutatási eredménnyel, amely szerint az élettársi kapcsolatok minősége kevésbé jó, mint a friss házasságoké. Ha az élettársi kapcsolatok ilyen gyakran bomlanak fel, akkor valószínűnek tűnik, hogy gyakori lehet (vagy gyakorivá válhatott) a házasságkötés előtt több rövid időtartamú élettársi kapcsolat sorozata a fiatalok életútjában. Az élettársi kapcsolatban élő szegény nők alacsony megházasodási esélye azt valószínűsíti, hogy megházasodásuknak gazdasági akadályja lehet. A tanulmány viszonylag régebbi időszakot vizsgált, ezért a legfiatalabb generációk magatartásának vizsgálata még az újabb kutatásokra marad.

Tárkányi Ákos

DRIBE, M.: Long-term effects of childbearing on mortality: Evidence from pre-industrial Sweden. (A gyermekvállalás hosszú távú hatásai a halandóságra. Eredmények a preindusztriális Svédországból.) *Population Studies*, 58. 2004/3. 297–310. p.

A tanulmány a gyermekvállalásnak az idősebb kori (50–90 év közötti) halandóságra tett hatásait vizsgálja 18–19. századi dél-svédországi mikroadatok segítségével. Az elemzés a Cox-féle részarányos kockázati modellt alkalmazza arra a célra, hogy a házas vagy özvegy nők és férfiak gyermekszámának és első, valamint utolsó szülei-nek/gyermekeikvállalásainak az időskori halandóságukra gyakorolt hatásait feltárja. A

felhasznált mikroadatokat lehetővé tették a nem és társadalmi státus szerinti elemzést, ami rávilágít a gyermekvállalás időskori halandóságra gyakorolt hatásának mechanizmusára.

A demográfiában elterjedt a halandóság és a korábbi életesemények kapcsolatának kutatása, főleg a fiatalkori táplálkozás és a későbbi egészségi állapot, halandóság összefüggése állt eddig a kutatók figyelmének előterében. Az ismertetett tanulmány is hasonló relációk feltárására törekszik, azt vizsgálja, hogy a gyermekvállalás hosszú távon milyen hatást gyakorol az élettartamra. A kiinduló hipotézis az, hogy a gyermekvállalás és a halandóság között egyenes arányosság van: minél több gyermeket szül egy nő, annál jobban megterheli ez a szervezetét, növeli a morbiditását és mortalitását is, és a több gyermek – különösen a preindusztriális társadalmakban – a létfenntartási források fokozottabb megosztásával, esetenként szűkölködéssel járt, ami a család férfi tagjainak életkilátásait is befolyásolhatta. A gyermekvállalás és halandóság közötti kapcsolatot a modern korra vonatkozó kutatások is megerősítették, de az összefüggés jellege, iránya helytől, időtől, feltárt reprodukciós történettől, haláloktól, korcsoporttól függően különböző volt. Kevés figyelem irányult viszont a gyermekvállalásnak a férfiak halandóságára gyakorolt hatására, valamint a társadalmi, foglalkozási státus szerinti különbségekre. Pedig mindkét szempont fontos a kapcsolat okainak feltárásában: ha a gyermekvállalás a nőkéhez hasonlóan a férfiak időskori halandóságát is befolyásolja, valamint ha tapasztalhatóak társadalmi különbségek e téren, akkor a biológiai, fiziológiai faktorok (a szülésnek a női szervezetre gyakorolt hatásai) mellett a gazdasági, társadalmi tényezők is előtérbe kerülnek.

A felhasznált mikroadatokat a Scania-i (Dél-Svédország) demográfiai adatbázisból valók, az 1766 és 1895 közötti időszakra vonatkoznak. Kilenc egyházközség teljes anyakönyvi anyagáról és adókönyveiről van szó, ezek közül itt öt egyházközség forrása-it elemezte a szerző. Az anyakönyvekből családrekonstrukciós elemzések készültek, amelyeknek név szerinti adatait összekapcsolták az adókönyveknek a vagyoni helyzetre, a birtoknagyságra, a tulajdonlás típusára vonatkozó bejegyzéseivel. A vizsgálat azokra terjedt ki, akik első házasságukat az adott településeken kötötték és akiket 50 éves korukig, illetve azon túl halálukig nyomon lehetett követni. Az elvándorlók kiestek a mintából, és bár ők főleg földnélküliek voltak, amely ténynek megvannak a maga következményei, a vándorlás alacsony intenzitása miatt hatásai mégsem tűnnek túl lényegesnek.

Az elemzés egyik legfontosabb eredménye az, hogy a gyermekszám erős pozitív összefüggést mutatott az anyák 50 év fölötti halandóságával: 4–5 gyermek világra hozatala esetén mintegy 3,5 évvel rövidebb az 50 éves korban várható élettartamuk, mint azoké, akik 0–1 gyermeket szültek. A férfiak esetében ugyanakkor nem volt szignifikáns kapcsolat a gyermekszám és az időskori halandóság között. Mindez inkább a gyakori terhesség negatív fiziológiai hatására irányítja a figyelmet, bár a lehetséges okok közül nem lehet kizárni a nők háztartásban, munkamegosztásban elfoglalt szerepét mint szociális faktort sem.

Az első gyermek vállalásának időpontja nem játszott szerepet az 50 év feletti halandóság alakulásában. Némileg más volt a helyzet a nők utolsó gyermekvállalása esetében. Itt érdekes módon negatív kapcsolatot lehetett mérni: minél korábban fejeződött be a nők termékeny életszakasza, annál magasabb volt az idősebb kori halandóságuk. Mivel paritás-specifikus (tehát gyermekszám szerinti) születéskorlátozásnak nyoma nem mutatkozott, ezért a termékeny időszak korai lezáródása egyértelműen a rossz egészségi állapottal magyarázható, azaz a halandósággal való kapcsolat ez esetben a háttérben

húzódó szelekciós hatásnak tulajdonítható. A kontrollváltozók közül a társadalmi helyzet önmagában nem befolyásolta az időskori halandóságot, míg a családi állapot hatása igen erős volt: az özvegyi státus 50 éves korban mindkét nem esetében mintegy 25%-al növelte a halandóságot.

Zárásként a szerző a gyermekszám időskori halandóságra gyakorolt hatását nem és társadalmi státus szerint vizsgálja. A nőknél világos és szignifikáns kapcsolat mutatkozik, különösen a földnélküliek halandóságát befolyásolja nagymértékben a szülések száma, főleg a birtokos parasztokhoz viszonyítva. Az utóbbiak közül az egygyerekesek időskori halandósága rosszabb, mint a többgyerekeseké, az egy gyermek esetükben feltehetően a rossz egészségi állapot jele volt, és egyszersmind jóval kisebb mértékű segítséget jelentett idősebb korban. A földnélküliek körében viszont a több gyermek egyértelműen rosszabb időskori halandóságot generált, ami a biológiai, fiziológiai okok mellett elsősorban speciális társadalmi helyzetükkel magyarázható: a sok terhesség és a kemény fizikai munka együtt fokozott mértékben merítette ki az érintett nőknek a szervezetét. A férfiak esetében a mért összefüggések nem szignifikánsak, de közülük a földnélkülieknél jelentős hatást lehet feltételezni. Összességében azonban az elemzés alapján egyértelmű, hogy a férfiak időskori halandóságát jóval kevésbé befolyásolta a gyermekszám, mint a nőké. A gyermekvállalás nőkre gyakorolt negatív hatásai sokrétűek lehetnek: a sorozatos szülés egészséget károsító hatása mellett a sok gyermek nagy anyagi terhet jelentett, bizonyos társadalmi rétegekben ez rossz táplálkozással járt, és emellett nehéz fizikai munkát kellett végezni, ami kimerítette a női szervezetet. Az összefüggést elsősorban a bizonyos társadalmi rétegek tagjainak (földnélkülieknek) speciális gazdasági, társadalmi körülményeivel lehet magyarázni, ezek szerepe erősebb lehetett, mint a terhességek és szülések hatása a női szervezetre, vagy pontosabban, ezek a hatások a szűkös körülmények között élőkönél erősödtek föl, és az időskori halandóságra tett negatív hatás az ő esetükben volt a legintenzívebb. Az mindenesetre nyilvánvalóvá válik a tanulmányból, hogy a preindusztriális társadalmakban ára volt a gyermekvállalásnak, méghez hozzá nemcsak rövid, hanem hosszú távon is, és ezt elsősorban a nőknek kellett megfizetniük.

Óri Péter

VAN BAVEL, J. – KOK, J.: Birth Spacing in the Netherlands. The Effects of Family Composition, Occupation and Religion on Birth Intervals, 1820–1885. (A szülés időzítése Hollandiában. A családösszetétel, a foglalkozás és a vallás hatása a szülések közötti intervallumokra, 1820–1885). *European Journal of Population*, 20. 2004/2. 119–140. p.

A hagyományos megközelítés szerint a termékenységi átmenet akkor következik be, amikor az ún. természetes (értsd: tudatos korlátozás nélküli) termékenységet felváltja annak tudatos szabályozása. Ez utóbbin többnyire gyermekszám szerinti korlátozást értenek, mikor is a kívánt gyermekszám elérése után az érintettek szakítanak termékenységi magatartásukkal („stopping behaviour”). A születésszabályozásnak ez a módja Európában a demográfiai átmenet előtt ritkán fordult elő, maga az átmenet elmélete is részben erre a tényre épült, mivel ennek a termékenységi magatartásnak a megjelenése és az ehhez kapcsolódó jól érzékelhető termékenységcsökkenés megragadhatóvá teszi a

demográfiai átmenet folyamatának elindulását. Ugyanakkor az ezt megelőző, az átmenet előtti korszakban is igen különböző termékenységi szinteket mérhetünk, ami elsősorban a szülések közötti intervallumok eltérő hosszával magyarázható. Ennek megnyúlása részben független lehet a párok tudatos korlátozó magatartásától, részben azonban éppen ennek eredménye (elsősorban a szoptatási időszak szándékos meghosszabbításán keresztül). Mivel ez a viselkedésmód („spacing behaviour”) is hatékonyan csökkenti a termékenységet, minden okunk megvan rá, hogy tudatos születésszabályozásként értelmezzük „természetes termékenység” helyett.

Az eddigi kutatások főleg a „stoppinggal” foglalkoztak, amelyet könnyebb feltárni, míg a módszertanilag nehezebben megfogható „spacing” kevesebb figyelmet kapott. Jan Van Bavel korábban a belgiumi Leuven városának termékenységi átmenetét elemezve foglalkozott a „spacing behaviourral”, kimutatva, hogy a leuveni munkásosztály már a 19. század folyamán, az átmenet előtt is élt ezzel a módszerrel. Ebben a tanulmányban a szerzőpáros Van Bavel modelljét teszteli újabb, a 19. századi Hollandiára vonatkozó adatok segítségével. A vizsgált holland tartományok (Utrecht és Észak-Holland) felekezeti téren sokszínűbbek a belga mintánál, így lehetőséget adnak a szerzőknek arra, hogy a különböző vallási közösségekhez tartozás termékenységre (a születési intervallumok hosszára) gyakorolt hatását elemezzék.

A két tartomány abban az időszakban, amelyről vizsgált és arra alkalmas források állnak rendelkezésre, még a nagyfokú iparosodás és a termékenységi átmenet előtti periódusát élte, és így alkalmasnak bizonyult a tradicionális, átmenet előtti társadalmak születéskorlátozó magatartásának elemzésére. A vidéket a prosperáló mezőgazdasági kisüzemek jellemezték. Ezek piaci értékesítésre minőségi termékeket állítottak elő, amiből következően a vidéki népesség jelentős része is – legalább részben – bérből élt, nagy tömegben voltak jelen képzetlen, földnélküli napszámosok, bizonytalan egzisztenciával. A demográfiai átmenet hosszú, elnyújtott folyamat volt. A halandóság csökkenése ekkor már megindult, de a házasság termékenysége csak igen későn és lassan kezdett mérséklődni, és ez együtt jelentős népességnövekedéssel járt, lényegében egészen a II. világháborút követő időkig. A késői termékenységcsökkenést hagyományosan a késői iparosodással és az erős vallásossággal magyarázták.

Az elemzés három adatbázisra épül: a Hollandiai történeti népességmintára (Utrecht tartomány vizsgálatánál), amely több mint 70 ezer komplett életútra terjed ki (egy 0,5%-os véletlenszerű minta az anyakönyvekből és az 1850-től induló népességregiszterekből), egy észak-hollandi agrártelepülés 1830 és 1879 közötti házasságkötési kohorszára, valamint egy 84 amszterdami család adatait tartalmazó családrekonstrukciós kutatás eredményeire. A munka mindhárom esetben a családrekonstrukciós vizsgálatok adatainak másodelemzésére irányult. Ennek során az 1861 előtt született, első házasságukat kötő, legalább két gyereket szülő felesek 1886 (nagyjából a termékenységi átmenet kezdete) előtti gyermekszületeit vizsgálták. Az adatokból a vándorlók nyomán követésével teljes demográfiai életutakat lehetett rekonstruálni, ami ritka a családrekonstrukciós vizsgálatoknál. 1850-től a népmozgalmi adatokhoz hozzá lehetett kapcsolni a foglalkozási és felekezeti, valamint a háztartás-összetételre vonatkozó információkat. A szerzők a családösszetétel, a társadalmi, gazdasági faktorok és a felekezeti hovatartozás szülési intervallumokra gyakorolt hatását vizsgálták többváltozós Cox-regresszió segítségével, azaz egységnyi időn belül egy újabb sikeres fogantatás esélyét mérték a fenti változók szerint.

Alapfeltételezésük az volt, hogy a 19. században az ideális gyermekszám kategóriája még nem létezett, nem volt olyan végső családnagyság, amely elérése után tudatos születéskorlátozással próbálták volna elkerülni az újabb gyermek világra jövetelét. Mind ebben az esetben, mind abban, ha mégis volt követendő, ideális családnagyság, a „spacing” magatartás – legalábbis bizonyos társadalmi rétegekben – kívánatosabb lehetett, mint a „stopping”. Az intervallumok megnyúlása részben egészségügyi megfontolásokra vezethető vissza (az anya és a csecsemő, kisgyermek fokozottabb védelme), részben gazdasági kényszerekre (különösen az alacsony jövedelműek esetében okozott a kisgyermek jelenléte a háztartásban gazdasági nehézségeket, hiszen az ő családi gazdaságuk számára nem munkaerőt, hanem fogyasztót jelentettek). Ha tehát a háztartáson belül magas a kisgyerekek aránya, akkor ez a szülési intervallumok hosszabbodásához vezethet. Ugyanakkor az agrárnépesség nem volt érdekelt a termékenység végleges korlátozásában, hiszen munkaerőre szükségük volt, csak azt akarták elkerülni, hogy túl sok éhes száj legyen a háztartásukban. Így a „spacing” magatartás főleg rurális környezetben volt indokolt.

Az elemzés eredményei azt mutatták, hogy az ún. természetes tényezők erős hatást gyakoroltak az időzítésre: minél hosszabb a házasság fennállásának időtartama, annál hosszabb intervallummal számolhatunk (pl. a közösülési gyakoriság csökkenése miatt); igen fontos faktor az utolsó gyermek csecsemőkori elhalálózása, amely erősen csökkenti a következő szülésig eltelt időt; általános érvényű megfigyelés, hogy az utolsó intervallumok hosszabbak, mint a korábbiak; kimutatható a nyers paritásnak (azaz az intervallum kezdetéig az összes születek számának) a hatása, amely rövidíti a következő szülésig eltelt időt, hiszen a magas szülésszám magas házassági termékenységet és relatíve rövid intervallumokat jelent.

Ha a természetes tényezők hatását kizárjuk, akkor a családösszetétel változói közül különösen a 10 éven aluli gyermekek háztartásbeli száma befolyásolta erősen a következő gyermek megszületésének valószínűségét. Itt nyilvánvaló a tudatos időzítés szerepe, sok eltartott gyermek megnyúló szülési intervallumokkal jár. Ugyanakkor a családban élő gyermekek neme vagy a nettó paritás (tehát azon gyermekek száma, akik ténylegesen megérték a vizsgált intervallum kezdetét) nem gyakorolt szignifikáns hatást a szülési időközök hosszára.

A társadalmi, foglalkozási helyzetnek erős volt a befolyása: a képzetlenek, földnélküliek esetében a következő gyermek egységnyi idő alatti születésének kisebb az esélye, mint az önálló földbirtokosok, kézművesek esetében. Az előbbieknél a rosszabb táplálkozás, az anyák háztartáson kívüli fokozottabb munkavállalása, a férjek időszaki, munkavállalás céljából történő vándorlása, a kisgyermek eltartásának terhei hosszabb intervallumokat indukáltak, míg az utóbbiak érdekelték voltak a több gyermek vállalásában, az anya szülés miatt kieső munkaerejét pedig tudták szolgák alkalmazásával pótolni. A gazdasági krízisek időszakában is szignifikánsan meghosszabbodnak a szülési intervallumok. Ugyanez tapasztalható, ha az időközöket a vizsgált periódusban előrehaladva tekintjük.

Megfigyelhető az is, hogy a világ változásai iránt nyitottabb liberális protestáns közösségekben hosszabbak az intervallumok, mint az orthodox kálvinistáknál vagy főleg a katolikusoknál, az utóbbiak a 19. század második felében erős propagandát gyakoroltak a szoptatás ellen, ami a rövidebb időközök magyarázata lehet.

Az elemzés eredményei szerint a 19. századi Hollandiában a szülési időközök hossza vallási csoportok és társadalmi helyzet szerint különbözött egymástól, illetve

kimutatható az intervallumoknak a század folyamán bekövetkezett meghosszabbodása, ami a házasság termékenység lassú csökkenését hozta magával. Jelentős szerepe volt ebben a házasság hosszának, a csecsemőhalandóságnak, a családösszetételnek vagy a gazdasági kríziseknek. A változás lehet részben nem tudatos időzítés eredménye is (a szoptatás hossza az egyház befolyása szerint, átmeneti meddőség a krízisek idején, a földnélküliek sebezhetősége, fokozott vándorlása, különélése stb.), de az, hogy az eltartott gyermekek száma erősen hat a következő fogantatás valószínűségére, a tudatos időzítés jeleként értelmezhető. A szerzők véleménye szerint ez arra utal, hogy a 19. században a párok már hajlamosak voltak racionális döntéseket hozni termékenységi magatartásukról, elindult köztük az erről folytatott kommunikáció, és ez előkészítette a talajt a hatékonyabb születéskorlátozás számára.

Óri Péter

DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRATSZEMLE

DEMOGRAFIE

a Cseh Statisztikai Hivatal folyóirata

2006. No. 4.

- KUCHAROVA, V.: Családpolitika a Cseh Köztársaságban – miért és mit?
 HOEM, J.M.: Miért magas a termékenység Svédországban?
 RYCHTARIKOVA, J.: Az idősek kilátásai a Cseh Köztársaságban és néhány EU országban.
 SVOBODA, K.: Az öregedés nemi vonatkozásai: a család és az idősek gondozása.
 POLLNEROVA, S.: A nyugdíjrendszer a Cseh Köztársaságban: a jelen és a jövő kilátásai.
 KALVACH, Z. – SNEJDRLOVA, M. – ONDRUSOVA, J. – DRABAL, C.: Az időskorúak egészségi állapota.
 WIJA, P.: A lakosság felkészítése az öregedésre.
 BERROVA-BRABCOVA, P.: A népszámlálások történetéből (1754–1910).

EUROPEAN JOURNAL OF POPULATION

az Európai Népesedési Társaság folyóirata

2006. No. 2.

- MUELLER, K. – BRADSHAW/OPTIMIRUS, M.J.: A népességváltozás szimulációja az orosz Távol-Keleten.
 ARNSTEIN, A. – BILLARI, F.C. – SPÉDER, ZS.: Társadalmi átmenet, politikai változások és családalakulás: magyarországi példák.
 SCHUMACHER, R. – SPOORENBERG, T. – FORNEY, Y.: De-standardizáció, regionális különbségek és generációk közötti változások. Az otthon-elhagyási szokások és az életkörülmények Svájcban a XX. században.

ELO, I.T. – MARTIKAINEN, P. – SMITH, K.P.: A halandóság társadalmi-gazdasági különbségei Finnországban és az Egyesült Államokban: az iskolai végzettség és a jövedelem szerepe.

2006. No. 3.

- GRUNDY, E. – TOMASSINI, C. – FESTY, P.: Demográfiai változások és az öregkorúak gondozása: bevezetés.
- MURPHY, M. – MARTIKAINEN, P. – PENNEC, S.: Demográfiai változások és a potenciális családsegítők Nagy-Britanniában, Finnországban és Franciaországban 1911–2050 között.
- GAYMU, J. – DELBES, C. – SPRINGER, S. – BINET, A. – DESESQUELLES, A. – KALOGIROU, S. – ZIEGLER, U.: Az idősebb népesség életkörülményeinek meghatározói Európában.
- REIL-HELD, A.: Kiszorítás vagy bennmaradás? Közösségi és magán-transzferek Németországban.
- KENDRICK, S. – CONWAY, M.: Demográfiai és társadalmi változások: az öregkorúak által igénybevetett akut gondozási szolgáltatások hatásai Skóciában.

GENUS

A Római Tudományegyetem Népeştudományi Intézetének folyóirata

2006. No. 1.

- RAHMAN, M.M. – KABIR, M.: A serdülőkorú leányok elleni erőszak nemi alapjai és az ezt befolyásoló tényezők Bangladesben.
- KHAWAJA, M. – RANDALL, S.: Intifada, a palesztinok termékenysége és a nők iskolai végzettsége.
- APRILE, R. – PALOMBI, M.: Hogyan kell figyelembe venni a halálózással kapcsolatos költségeket az egészségügyi gondozási költségek előrebecslésénél.
- LAPPEGARD, T.: Családalakulás és iskolai végzettség a Norvégiában élő pakisztáni, török és vietnami nők körében.
- DI BACCO, M. – DEL PANTA, L. – FREDERIC, P. – D'AMORE, G. – LYNNEUP, N.: A kiegyensúlyozatlan demográfiai struktúra hatása a házassági és termékenységi szokásokra: Grönland norvégok lakta településeinek példája.
- MANCINI, P. – AMENDOLA, G. – GOLINI, A.: Dohányzás, túlzott alkoholfogyasztás és a tiltott drogok fogyasztása a középiskolások körében, Olaszországban.

JOURNAL OF MARRIAGE AND THE FAMILY

az USA Családi Kapcsolatok Nemzeti Tanácsának folyóirata

2006. No. 4.

- WALKER, A.: Családok és társadalmi változások.
- NELSON, M.K.: Egyedülálló anyák „alkotják” a családot.
- HERTZ, R.: Beszéljünk a „családalkotásról”.

- CHERLIN, A.J.: Az egyedülálló anyák „családalkotásáról”.
- SARKISIAN, N.: A „családalkotás ambivalenciája”: a nukleáris és a kiterjedt családok az egyedülálló anyák életében.
- BIANCHI, S.M.: Anyák és leányaik „alkotnak”, az apák nem „alkotnak” családot: nemi és generációs kötődések.
- NELSON, M.K.: Családok a „nem annyira szabad” csapdájában: válasz az észrevételekre.
- WINSLOW-BOWE, S.: Kitartás a feleség jövedelmének előnyeiről szóló elmélet mellett.
- CROUTER, A.C. – DEVIS, K.D. – UPDEGRAFF, K. – DELGADO, M. – FORTNER, M.: A mexikói-amerikai apák foglalkozási körülményei: kapcsolat a családtagok pszichológiai érintettségével.
- MAUME, D.J.: Nemi különbségek a családi felelősség miatt korlátozott munkavállalási erőfeszítésekben.
- KLUMB, P. – HOPPMANN, C. – STAATS, M.: Munkamegosztás a kétkeresős német családokban: az egyenlőség elméletének próbája.
- CAPLAN, L.J. – SCHOOLER, C.: A háztartási munka komplexitása, intellektuális szerepe és az önértékelés férfiak és nők körében.
- GUENDOUZI, J.: „A bűnös dolog”: az otthoni és a munkahelyi szerepek egyensúlya.
- KING, V.: A felmenők és a nevelő-, ill. nem együtt élő apával tartott kapcsolat hatása a tizenévesek körében.
- AQUILINO, W.A.: A tizenéves és fiatal felnőttkor határán nem-szokásos apa-gyermek kapcsolat.
- VAN GAALEN, R.I. – DYKSTRA, P.A.: Szolidaritás és konfliktus a felnőtt gyermekek és szüleik között.
- GANS, D. – SILVERSTEIN, M.: Az öregedő szülők iránti gyermeki felelősség normái az idő és generációk függvényében.
- SPITZE, G. – TRENT, K.: Nemi különbségek a felnőtt testvérek kapcsolatában a kétgyermekes családokban.
- LLOYD, K.M.: Spanyol-amerikai nők útja az első házasság felé: négy elméleti megközelítés vizsgálata.
- HOHMANN-MARIOTT, B.E.: Közös hiedelmek és az együttélés tartóssága házaspárok és együtt élő párok között.
- CHROSTENSEN, A. – ELDRIDGE, K. – CATTAPRETTA, A.B. – LIM, V.R. – SANTAGATA, R.: A párok követelő/visszavonuló magatartása konzisztenciájának vizsgálata különböző kultúrákban.
- ABMA, J.C. – MARTINEZ, G.M.: A gyermektelen idősebb nők az Egyesült Államokban: trendek és jellemzők.
- YU, W. – SU, K.: A gyermekek neme, születési sorrendje és végzettségbeli egyenlőtlenségek Tajvanon: újból a fiú preferenciáról.
- HOFMANN, L. – MARQUIS, J. – POSTON, D. – SUMMERS, J.A. – TURNBULL, A.: A családi események előrelátása: a jó körülmények között lakó családok életminőség-skálájának pszichometrikus elemzése.
- BARNES, G.M. – HOFFANN, J.H. – WELTE, J.W. – FARRELL, M.P. – DINTCHEFF, B.A.: A szülői figyelem és a kortársak devianciájának hatásai a kábítószert használatra és a bűnözésre.

MESSNER, S.F. – BJARNASON, T. – RAFFALOVICH, L.E. – ROBINSON, B.K.:
Házasságon kívüli termékenység és a válási arányszámok hatása a fiatalok öngyilkossági gyakoriságára.

2006. No. 5.

- REED, J.M.: Ne lépjük át az „extra” vonalat: a gyermekes együttélők hogyan tekintenek párkapcsolatukra.
- ROST, A.M. – DUBAS, J.S. – GERRIS, J.R.M. – ENGELS, R.C.M.E.: Az értékazonosságok kiderítése és átadása a házasságokban: egy longitudinális vizsgálat.
- LEWIN-EPSTEIN, N. – STIER, H. – BRAUN, M.: A háztartási munkamegosztás Németországban és Izraelben.
- HEWITT, B. – WESTERN, M. – BAXTER, J.: Ki dönt? A házasság felbontását kezdeményezők társadalmi jellemzői.
- WILLIAMS, K. – DUNNE-BRYANT, A.: Válás és a felnőttek pszichológiai állapota: a nem és a gyermek életkora hatásának tisztázása.
- KALMIJN, M. – MONDEN, C.W.S.: Független a válás életszínvonalra gyakorolt negatív hatása a házasság minőségétől?
- BRUBAKER, S.J. – WRIGHT, C.: Az önazonosság átalakulása és a családi gondozás: az afro-amerikai tizenéves anyák elmondásai.
- GUILAMO-RAMOS, V. – JACCARD, J. – DITTUS, P. – BOURIS, A.M.: Szülői szakértelem, megbízhatóság és elérhetőség: a szülő és tizenéves gyermeke kommunikációja és a tizenéves rizikós magatartása.
- KNOESTER, C. – HAYNIE, D.L. – STEPHENS, C.M.: Nevelési gyakorlat és a tizenévesek baráti kapcsolatai.
- LAU, A.S. – TAKEUCHI, D.T. – ALEGRIA, M.: A szülői agresszió az ázsiai-amerikai szülők körében: kultúra, kapcsolat és sebezhetőség.
- KACEN, L.: Az házastárs kihasználása az Etiópiából Izraelbe bevándorlók körében.
- SCHWARTZ, J.: A családstruktúra különböző formáinak hatása a női és férfi emberölésre.
- MURACO, A.: Szándékolt családok: fiktív rokonsági kapcsolatok az eltérő nemű, eltérő szexuális irányultságú barátok között.
- WILSON, E.K. – KOO, H.P.: A kapcsolat kontextusa: hatása az alacsony-jövedelmű családok gyermekutáni vágyára.
- NOMAGUCHI, K.M.: Az anya foglalkoztatottsága, a családon kívüli gondozás, anyagyermek kapcsolat és hatása a gyermekre az iskola megkezdése előtti években.
- WHITEMAN, S.D. – LOKEN, E.: Analitikus technikák összehasonlítása a kapcsolatok osztályozására: testvérkapcsolatok példája.

POPULATION

a Francia Nemzeti Népeségtudományi Intézet folyóirata

2006. No. 4.

PRIoux, F.: Franciaország népesedési helyzete.

- MESLÉ, F.: A várható élettartam újabb emelkedése Franciaországban: a férfiak kezdenek felzárkózni.
- MENCARINI, L. – TANTURRI, M.L.: Magas termékenység vagy gyermektelenség: a reprodukciós magatartás mikro-szintű meghatározói Olaszországban.
- FESTY, P.: Az azonos neműek párkapcsolatának jogi elismerése Európában.
- BELTZER, N. – BOZON, M.: Szexuális aktivitás az együttélés után: nők és az életkori korlátok.
- GUYAVARCH, E.: A fogamzásgátlás alulbecslése a felvételekben: egy példa a szub-szaharai Afrika falvaiból.
- LASBEUR, L. – KAMINSKI, M. – ANCEL, P.-Y. – DU MAZAUBRUN, C. – ZEITLIN, J.: Az egészségi állapot társadalmi egyenlőtlenségeinek elemzése népszámlálási adatok alapján. A nagyon korai születések példája a párizsi régióban.

POPULATION AND DEVELOPMENT REVIEW

az Amerikai Népesedési Tanács folyóirata

2006. No. 4.

- BONGAARTS, J.: Milyen hosszan élünk?
- CONNELLY, M.: Népeségkontroll Indiában: előjáték egy vészterhes időszakhoz.
- LESTHAEGHE, R.J. – NEIDERT, L.: A második demográfiai átmenet az Egyesült Államokban: kivétel vagy példa.
- MENSCH, B.S. – GRANT, M.J. – BLANC, A.K.: A szexuális beavatás változó tartalma a szub-szaharai Afrikában.
- PERELLI-HARRIS, B.: A rejtett gazdaságban végzett munka és a szubjektív jólét hatása a gyermekvállalásra a poszt-szovjet Oroszországban.
- ATTANÉ, I.: A nő-hiány demográfiai hatása Kínában, 2000–2050.

POPULATION RESEARCH AND POLICY REVIEW

a KLUWER Akadémiai Kiadó és a Déli Demográfiai Egyesület folyóirata

2006. No. 2.

- MORRISON, P.A.: A diszkrimináció lassú lefolyású hatásai: fennmaradásának időbeni nyomon követése helyi népességekben.
- JIN, X. – LI, S. – FELDMAN, M.W.: Házassági formák és termékenység a vidéki Kínában: három megye vizsgálata.
- HUNTER, L.M.: Háztartási stratégiák a források szűkössége tükrében Ghána tengerparti részén: van-e összefüggés a fejlesztési prioritásokkal?
- JAMES, W.L. – COSSMANN, J.S.: Befolyásolják-e a regionális különbségek az ökológiai halandósági kutatásokat? A halandóság, a jövedelmi egyenlőtlenség és az egészségügyi infrastruktúra vizsgálat a Mississippi Deltájában.

2006. No. 3.

- GAINES, L.M.: Az Amerikai Közösségi Adatfelvétel szerepe a népességi és népességpolitikai kutatásokban.
- GRIFFIN, D.H. – WAITE, P.J.: Az Amerikai Közösségi Adatfelvétel áttekintése és a külső értékelés szerepe.
- SALVO, J.J. – LOBO, A.P.: A tízévenkénti népszámlálástól a folyamatos becslést biztosító adatfelvételek felé: a válasz-megtagadást mikro-szinten befolyásoló tényezők.
- GAGE, L.: A 2000. évi népszámlálás és az 1999-2001. évi Amerikai Közösségi Adatfelvétel összehasonlítása: San Francisco és Tulare megye, Kalifornia.
- HOUGH, G.C. – SWANSON, D.A.: Az Amerikai Közösségi Adatfelvétel értékelése: az oregoni utóellenőrzés eredményei.
- ANN AUKEN, P.M. – HAMMER, R.B. – VOSS, P.R. – VEROFF, D.L.: Az Amerikai Közösségi Adatfelvétel végrehajtása a „szezonális” népességű megyékben.
- SCARDAMELLA, R.: Az Amerikai Közösségi Adatfelvétel: megjegyzések a külső értékelés megállapításaihoz.

2006. No. 4.

- YABIKU, S.T.: Szomszédok és szomszédság: hatások a házasság időzítésére.
- LAUSTER, N.T.: Saját szoba vagy szoba két személy számára? A lakáshelyzet és az új háztartások alakulása Svédországban, 1968–1992.
- GRAEFE, D.R. – DE JONG, G.F. – MAY, D.C.: A fogyatékkal élők munkavégzése és vándorlás a jóléti reform kezdeti éveiben.
- VOSS, P.R. – LONG, D.D. – HAMMER, R.B. – FRIEDMAN, S.: A megyei gyermekszegénységi arányszámok az USA-ban: térbeli regressziós megközelítés.
- COGNEAU, D. – GRIMM, M.: Társadalmi-gazdasági státusz, szexuális magatartás és a differenciális AIDS-halandóság: Elefántcsontpart példája.

ZEITSCHRIFT FÜR BEVÖLKERUNGSWISSENSCHAFT

a Német Szövetségi Népeségtudományi Intézet folyóirata

2006. No. 1.

- GRÜNHEID, E.: Németország demográfiai helyzete 2005-ban.
- ECKHARD, J.: Út a partnernélküliségtől a gyermektelenségig: változások a párkapcsolat-történetben és kapcsolatuk a születési trendekkel.
- KLEY, S. – HUININK, J.: A szülői ház elhagyása a kelet- és nyugatnémetek körében az egyesülés után.

2006. No. 2.

- DINKEL, R.H. – KOHLS, M.: „Normális” szezonális változások és a halandóság időszakos csúcsainak hatása Németországban.

- PETERSEN, T. – LÜBCKE, B.: A szülővé válás mint a gazdasági döntéshozatal problémája: elméleti modellalkotás és családpolitikai következmények.
- MEYER, M. – GARTIG-DAUGS, A. – RADESPIEL-TRÖGER, M.: A rákhalandóság területi különbségei Bajorországban.
- BROSE, N.: Szemben az idő folyásával? A vallási hovatartozás és a vallásosság hatása a gyermekvállalásra és a gyermek értékelésére.